

BRITSKO-IRACKÁ VOJNA V ROKU 1941¹

KAROL SORBY, ml.

SORBY, K., Jr.: 1941 British-Iraqi War. *Vojenská história*, 3, 12, 2008, pp. 87–104, Bratislava.

The Middle East became heavily involved in the Second World War too. The German invasion of France, the entry of Italy into the war, and the capitulation of France, brought the war to the threshold of the Middle East. In these circumstances the Iraqi government refused to break off diplomatic relations with Italy and tried to get rid of British tutelage. The Iraqi government supported by the nationalist elements in the army refused to comply with British demands. On 1 May 1941 the Iraqi army invested the British air-base at al-Habbaniya. However, the British without warning began with the air bombardment of the Iraqi forces. After fierce struggle and with the use of RAF and the Transjordan Arab Legion, got the upper hand, and on 31 May the Iraqi army surrendered and the ministers fled out the country.
Military History. Iraqi. World War II. British-Iraqi War. 1941.

Pred rokom 1918 Irak nikdy neexistoval ako osobitná a nezávislá politická jednotka, začal existovať až ako výsledok povojnového usporiadania založeného na Sykesovej-Picotovej dohode z roku 1915. Britské vojská z Indie sa vylodili na juhu Iraku hneď na začiatku prvej svetovej vojny, ale vzhľadom na odpor osmanskej armády sa im prvé dva roky nepodarilo prelomiť front a postúpiť ďalej. Osmanská armáda sa začiatkom roku 1917 začala presúvať z Iraku na sever, aby čelila tlaku ruskej armády, a tak britské jednotky, ktorým velil generálporučík Stanley Maude, vstúpili do Bagdadu už 11. marca 1917.² Potom sa front ustálil a 20. októbra 1918, keď Osmanská ríša podpísala kapituláciu, sa britská armáda v Iraku nachádzala asi 20 km južne od Mosulu. A tak 8. novembra 1918 sa skončili vojenské operácie, ktoré trvali bezmála štyri roky a celý Irak, t. j. tri provincie (vilajety) ríše, baserská, bagdadská a mosulská, sa dostal pod britskú správu. Iracký ľud očakával, že Británia splní sľuby, ktoré dala Arabom a Iraku osobitne, t. j. vytvorenie nezávislej arabskej vlády, ale po víťaznej vojne Británia hľadela už iba na zabezpečenie svojich geostrategických a hospodárskych záujmov.

Predstavitelia národného hnutia pochopili, že Briti si chcú vytvoriť z Iraku kolóniu a nemajú záujem plniť sľuby dané Arabom, preto zintenzívnili odpor proti okupácii s cieľom získať úplnú nezávislosť, pričom veľký vplyv na odhodlanie Iračanov povstať proti Britom mala egyptská revolúcia roku 1919. Británia namiesto toho, aby reagovala na požiadavky ľu-

1 Štúdia vypracovaná v rámci projektu VEGA-2/6095/26 v Ústave orientalistiky SAV „Národy a kultúry Ázie, Oceánie a Afriky“. Hlavný riešiteľ: PhDr. Viktor Krupa, Dr.Sc.

2 LIDDEL HART, B. H.: *History of the First World War*. London : Pan Books 1970, s. 273.

du na sebaurčenie, sa poponáhľala spolu so svojimi spojencami rozhodnúť situáciu v svoj prospech. V San Remo sa 25. apríla 1920 uskutočnila schôdza, na ktorej si víťazné mocnosti rozdelili mandáty na ázijské štáty Osmanskej ríše. Mandát nad Irakom, Palestínou a Zjordánskom bol zverený Británii a mandát nad Sýriou a Libanonom Francúzsku.³ Správa o tom, že Británii bol zverený mandát nad Irakom prijali Iráčania s rozhorčením; politická kríza v Iraku sa prudko prehľbovala a ľud, ktorý odmietal okupáciu krajiny a britskú koloniálnu nadvládu, sa začal pripravovať na rozhodný odpor. Povstanie vypuklo 30. júna 1920, rýchlo sa rozšírilo a trvalo niekoľko mesiacov, ale britská armáda ho s použitím všetkých zbraní kruto potlačila.⁴

Správy o povstaní v Iraku zaujali arabskú i svetovú verejnú mienku. Britská vláda musela zápasiť s domácou opozíciou nielen kvôli vyhladzovaciemu boju vedenému bezohľadne proti Iráčanom, ale hlavne kvôli veľkým ľudským a materiálnym stratám, ktoré utrpeli Briti. To spôsobilo, že britská verejná mienka a britská tlač požadovali od vlády stiahnutie vojsk z Iraku. Iráčania považovali povstanie za vojnu za nezávislosť a Briti si museli uvedomiť, že takáto nákladná politika nemá zmysel.⁵ Otázkou pre britských tvorcov politiky sa tak stalo ako zaistiť britské záujmy v krajine – bezpečnosť imperiálneho spojenia s Indiou a ochrana irackých a iránskych ropných polí – bez prijatia drahého a ťaživého bremena priameho vládnutia vrtošivému obyvateľstvu. Riešením bolo urovnať vzťahy s Irakom na základe zmluvy a znížiť náklady na zachovanie nadvlády tým, že vnútorné riadenie krajiny sa presunie na irackú vládu. S touto celkovou politikou na zreteli, sa Briti pustili do hľadania vládcu, s ktorým by mohli pracovať, a ktorý by bol prijateľný pre široké spektrum irackej populácie. Ich výber padol na emira Fajsala, veliteľa Veľkej arabskej revolúcie proti Turkom. Briti verili, že Fajsal bude umiernený, a že jeho povest' arabskej osobnosti medzinárodného formátu bude prítlačivá aj pre Irak.⁶

Rozhodnutie vytvoriť v Iraku hášimovskú monarchiu bolo prijaté na Káhirskej konferencii (12. – 14. marca 1921), ktorú riadil Winston Churchill, v tom čase britský minister kolónií. Po návrate do Británie Churchill vyhlásil v Dolnej snemovni v júni 1921, že vláda Jeho Veličenstva plne podporuje zvolenie Fajsala za kráľa Iraku. Fajsal priplával do Basry 23. júna 1921 a nebol prijatý s takým nadšením, ako sa očakávalo. Dočasná iracká vláda, ktorú Briti zostavili o rok skôr, prijala 11. júla rozhodnutie, že forma vlády v Iraku bude konštitučná monarchia. Ten istý deň štátna rada, poradný orgán, tiež vymenovaný rok predtým britskou správou, schválil rezolúciu vyhlasujúcu Fajsala za kráľa Iraku. Za prítomnosti sira Percyho Coxa, britského vysokého komisára, sa uskutočnilo zhromaždenie notáblov, politikov, náboženských hodnostárov a kmeňových náčelníkov, na ktorom vzdali Fajsalovi hold a 23. augusta 1921 bol Fajsal oficiálne vyhlásený za kráľa.⁷

Po korunovácii Fajsala za kráľa, Británia musela postupovať opatrne, aby nevyzeral ako britská bábk. Jeho režim potreboval pokračujúcu britskú podporu britskej armády a letec-

3 MACMILLAN, Margaret: *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and Its Attempt to End War*. London : John Murray 2003, s. 434.

4 OGANESJAN, Nikolaj O.: *Nacionalno-osvoboditeľnoje dviženije v Irake (1917 – 1958 gg.)*. Jerevan : Izdatel'stvo AN armjanskosj SSR 1976, s. 171-173.

5 ANTONIUS, George: *The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement*. Bejrút : Khayats bez roku vydania, s. 481.

6 SA'ÍD, Amín: *As-Sawra al-'arabija al-kubrú*. Vol. II. *Nidál bajna al-'Arab wa al-Faransijín wa al-Inglíz*. (Veľká arabská revolúcia. II. Zápas medzi Arabmi, Francúzmi a Britmi). Káhira : Maktabat Madbúli bez dátumu vydania, s. 339-343.

7 SHARABI, Hisham B.: *Governments and Politics of the Middle East in the Twentieth Century*. Princeton : New Jersey : D. Van Nostrand Company 1962, s. 153-154.

tva, aby udržal zdanie ústrednej kontroly, ale potreboval sa aj dištancovať od britského zovretia a nadväzovať vzťahy s miestnym obyvateľstvom. Británia uznala delikátnosť Fajsalovej pozície a zrevidovala podmienky mandátu tak, aby dovoľovali Iraku zvýšený stupeň autonómie v spravovaní svojich vnútorných záležitostí. To sa udialo radom zmlúv, z ktorých prvá bola podpísaná v roku 1922 a posledná v roku 1930. Podľa podmienok zmluvy z roku 1930, Irak mal dosiahnuť plnú nezávislosť v priebehu dvoch rokov, pričom Británia si mala ponechať vojenské a bezpečnostné privilégia podobné tým, ktoré prevládali v Egypte. Británia bola viazaná, aby prišla Iraku na pomoc v prípade vojny, a Irak musel poskytnúť Británii plné využívanie všetkých druhov dopravy potrebných na obranu.⁸ Zmluva tiež dovoľovala Británii dohliadať na rozvoj irackých ozbrojených síl požadovaním, aby sa zahraničný výcvik irackého vojenského personálu uskutočňoval v Británii, pričom zahraniční vojenský inštruktori musia byť Briti a všetky zbrane pre irackú armádu dodávala výlučne Británia. Aby mala dvojnásobne zaistené imperiálne záujmy, Británia dostala právo využívať v krajine dve letecké vojenské základne. V roku 1932 Irak riadne získal formálnu nezávislosť a bol prijatý do Spoločnosti národov.⁹ Najmenej pravdepodobný a najmenej pripravený následnícky štát Osmanskej ríše bol prvý, ktorý získal medzinárodné uznanie svojej suverenity.

Iracká armáda bola založená v roku 1921, ale počas prvej dekády jej vývoja, v podmienkach mandátu, ju Briti držali na minimálnych počtoch (7 500 mužov) a jednotkám velili britskí dôstojníci. Iracké vlády mali od začiatku záujem na vytvorení disciplinovanej národnej armády podľa európskeho vzoru, aby udržiavala vnútorný poriadok a stabilitu.¹⁰ V druhej polovici 20. rokov sa vlády pokúšali zaviesť všeobecnú brannú povinnosť, ale táto snaha narážala na tvrdý odpor britskej strany. Po formálnom ukončení mandátnej správy, keď Irak získal formálnu nezávislosť, obe strany uzavreli spojeneckú zmluvu. Podľa bodu 5 tejto zmluvy zodpovednosť za udržanie vnútorného poriadku a obranu Iraku proti vonkajšej agresii prešla na irackého panovníka.¹¹ Kráľ Fajsal I. sa preto snažil, napriek britskej neľúbošti, presadiť Zákon o národnej obrane, ktorý mal výrazne posilniť postavenie armády.

Je zrejmé, že britská vláda nebola ochotná vzdať sa práva neobmedzenej vojenskej kontroly životných imperiálnych komunikačných spojnic a ropy. Snažila sa to ospravedlniť tvrdením, že záujem je obojstranný, pretože ak chce nepriateľská mocnosť ohroziť britské záujmy, ozbrojenou silou vtrhne na iracké územie. Je preto v obojstrannom záujme, aby slabý Irak dovolil silnej Británii udržiavať armádu v Iraku s voľnosťou jej pohybu v prípade vojny. Britská vláda by nebola podpísala žiadnu zmluvu, ktorá by nebola zahŕňala tieto právomoci. Ak je potrebný dôkaz, vidíme, že britská *de facto* okupácia Egypta po prvej svetovej vojne trvala celých 18 rokov bez akejkoľvek zmluvy.¹² Úsilie zbaviť sa britskej nadvlády v irackej spoločnosti a najmä v armáde po celé medzivojnové obdobie stále silnelo.¹³

8 IRELAND, Philip Willard: *Iraq. A Study in Political Development*. London, Jonathan Cape 1937, s. 415.

9 CLEVELAND, William L.: *A History of the Modern Middle East*. Boulder - Colorado : Westview Press 2000, s. 204.

10 KHADDURI, Majid: *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*. London, Oxford University Press, 1951, s. 76.

11 Treaty of Preferential Alliance: The United Kingdom and Iraq, 30 June 1930. In: HUREWITZ, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East*. Volume II, A Documentary Record, 1914 - 1956. D. Van Nostrand Company, Inc. Princeton, New Jersey, 1956. Dok. 56, s. 178 - 181.

12 SORBY, Karol R.: *Arabský východ, 1945 - 1958*. Bratislava : Slovak Academic Press 2005, s. 26.

13 Po vstupe Iraku do Spoločnosti národov mala iracká armáda 549 dôstojníkov, 9 320 poddôstojníkov a vojakov a 794 civilného pomocného personálu. Čo sa týka výzbroje, mala 22 diel, 9 299 pušiek, 1 553 šablí, 111 guľometov *Wickers*, 137 guľometov *Louis* a 13 lietadiel. V roku 1940 sa stav irackého letectva zvýšil nasledovne: jedna letka spojovacia, jedna letka podporná, jedna letka stihacia, jedna letka bombardovacia (*Savoy*) a jed-

Po získaní formálnej nezávislosti v roku 1932 a vstupe Iraku do Spoločnosti národov mala iracká armáda 549 dôstojníkov, 9 320 poddôstojníkov a vojakov a 794 civilného pomocného personálu. Čo sa týka výzbroje, mala 22 diel, 9 299 pušiek, 1 553 šablí, 111 guľometov *Wickers*, 137 guľometov *Louis* a 13 lietadiel. V roku 1940 sa stav irackého letectva zvýšil nasledovne: jedna letka spojovacia, jedna letka podporná, jedna letka stíhacia, jedna letka bombardovacia (*Savoy*) a jedna letka lietadiel *Breda*. Celkový počet lietadiel bol 72. Početný stav armády potom pomaly narastal a koncom 30. rokov mala štyri divízie.¹⁴

* * *

Po vypuknutí druhej svetovej vojny sa pre velenie irackej armády stalo kľúčovou otázkou vyzbrojovanie jednotiek. Iracké vlády však túto požiadavku nepresadzovali dosť rozhodne a ani tí politici, ktorí vyhlasovali, že Irak je pripravený vstúpiť do vojny po boku Veľkej Británie, nevenovali tejto záležitosti náležitú pozornosť. Winston Churchill Iračanov kritizoval slovami, že „keď prišla vojna, Irak prerušil diplomatické styky s Nemeckom, ale nevyhlásil mu vojnu; keď však vstúpilo do vojny Taliansko, iracká vláda s ňou ani neprerušila styky“.¹⁵ Vývoj vzťahov medzi Irakom a Veľkou Britániou sa značne skomplikoval po nástupe tretej vlády Rašida Āliho al-Kajláního.¹⁶ Vtedy sa otvorene prejavilo negatívne britské stanovisko k vyzbrojovaniu irackej armády, v ktorej mali najväčší vplyv štyria národne orientovaní plukovníci,¹⁷ Britmi nazývaní „zlatý štvorec“, vystupujúci ako rozhodujúci arbiter moci v Iraku.¹⁸ Britská strana svoje odmietavé stanovisko odôvodnila tým, že Irak ešte nevyhlásil vojnu Nemecku, že neprerušil diplomatické styky s Talianskom a že vláda neobmedzila politické aktivity Palestínčanov v Iraku a obzvlášť ich vodcu, muftího Jeruzalema, Muhammada Amína al-Husajního.¹⁹

V roku 1940 sa tak premiér Rašid Ālī al-Kajlání, ako aj jeho minister zahraničných vecí Núri as-Sa‘íd, pokádli, pokúsili presvedčiť britskú vládu, aby urýchlene splnila svoje záväzky voči Palestínčanom, tak ako boli uvedené v britskej Bielej knihe (White Paper) z roku 1939. Winston Churchill totiž vrelo prijal požiadavku sionistov, aby boli vyzbrojení na sebaobranu, lebo v tom videl príležitosť na stiahnutie britských jednotiek z Palestíny a ich použitie na iných frontoch.²⁰ A tak Briti podľa dohody stiahli svoje jednotky z Palestíny, ale nahradili ich silami sionistov, čo výrazne zhoršilo situáciu Palestínčanov a malo negatívnu odo-

na letka lietadiel *Breda*. Celkový počet lietadiel bol 72. In: AL-CHATTÁB, Radžá Husajn: *Tašís al-džajš al-‘iráqí wa tatawwur dawrihi as-sijásí min 1921-1941*. (Vznik irackej armády a rozvoj jej politickej úlohy od 1921-1941), Bagdad : University Press, 1979, s. 60-61.

14 Divízia sa vtedy skladala z troch peších brigád, troch práporov, jedného poľného a jedného horského delostreleckého oddielu, jednej ženijnej roty, jedného spojovacieho práporu, jednej poľnej ambulancie a jednej divíznej motorizovanej transportnej roty. In: TARBUSH, Muhammad: *The Role of the Military in Politics: a Case Study of Iraq to 1941*. London : KPI 1982, s. 245.

15 CHURCHILL, Winston: *The Second World War*. Vol. III. *The Grand Alliance*. London : Casell 1968, s. 224.

16 Funkčné obdobie tretej vlády Rašida Āliho al-Kajláního trvalo od 31. marca 1940 do 30. januára 1941. In: AL-HASANÍ, as-Sajjid Ābdarrazzák: *Tárih al-wizárát al-‘iráqíja*. (Dejiny irackých vlád). V. diel : Bagdad, Dár aš-šú‘ún at-‘aqqáfíja al-‘amma 1988, s. 130.

17 Do skupiny štyroch plukovníkov patrili: plukovník gšt. Saláhaddín as-Sabbágh, veliteľ 3. divízie rozmiestnenej v Bagdade a jeho okolí, plukovník gšt. Kámil Šabíb, veliteľ 1. divízie, plukovník Mahmúd Salmán, veliteľ letectva a plukovník gšt. Fahmí Sa‘íd, veliteľ mechanizovaných jednotiek.

18 AL-BARRÁK, Fádíl: *Dawr al-džajš al-‘iráqí fí hukúmat ad-díjáf al-wataní wa al-harb ma‘a Británíja ‘ám 1941*. (Úloha irackej armády vo vláde národnej obrany a vojna s Britániou v roku 1941). Bejrút, ad-Dár al-‘arabíja li-l-mawsú‘át 1987 (2. vydanie), s. 171.

19 AL-CHATTÁB, Radžá Husajn: *Tašís al-džajš al-‘iráqí wa tatawwur dawrihi as-sijásí min 1921-1941*. (Vznik irackej armády a rozvoj jej politickej úlohy od 1921-1941), Bagdad : University Press, 1979, s. 226.

20 KIRK, George: *The Middle East in the War*. London : Oxford, University Press, 1953, 2. vydanie, s. 64.

zvu v arabskom svete. Nakoniec britská vláda 29. augusta 1940 zamietla všetky panarabské požiadavky a návrhy a ich riešenie odsunula na obdobie po vojne. Toto rozhodnutie vážne otriaslo postavením probritsky orientovaného Núrího as-Sa'ída a v centre irackej politiky sa ocitol Rašíd 'Alí al-Kajlání podporovaný štyrmi plukovníkmi.

Prevládajúcim znakom britskej politiky voči vláde Rašída 'Alího al-Kajláního bola neskrývaná nedôvera vyplývajúca z rastu národných aspirácií. Britská strana sa stále vracala k tomu, že iracká vláda nedoriešila tri spomenuté záležitosti a s obavami sledovala vzrastajúcu moc štyroch plukovníkov. Keď sa iracká vláda obrátila na USA, aby si zabezpečila dodávky potrebných zbraní, britská vláda prekazila túto iniciatívu a zdôvodnila to argumentom, že tento krok sa neuskutočnil prostredníctvom Británie, ako to vyžaduje britsko-iracká zmluva. Keď sa Irak snažil zistiť formu a rozsah britskej pomoci v prípade jeho vonkajšieho ohrozenia, Británia ústne informovala irackého ministra obrany Táhá al-Hášimího, že táto otázka sa ešte len skúma, a že Basra sa stane hlavnou základňou pre túto pomoc, ktorá sa uskutoční v dvoch smeroch: 1. obrana ropných polí v oblasti Chánakín a severnej cesty medzi Irakom a Iránom; 2. obrana Basry a rieky Šatt al-Arab.²¹

Po porážke Francúzska a vstupe Talianska do vojny na strane Nemecka sa situácia ďalej vyostrovala. Rašíd 'Alí al-Kajlání síce vyjadril lojalitu k spojencom, ale Briti ho aj tak podozrievali, že hrá iba o čas, v nádeji, že Nemci ho vojensky, finančne i ekonomicky podporia. Vzhľadom na medzinárodnú situáciu nebol ochotný prerušiť diplomatické styky s Talianskom. Vláda sa 19. júna rozhodla vyslať do Turecka ministrov zahraničných vecí, Núrího as-Sa'ída a spravodlivosti Nádžího Šawkata, pričom hlavným cieľom bolo zistiť stanovisko Turecka k Sýrii v prípade rozpadu francúzskeho panstva. Turecký minister zahraničných vecí radil Iraku zachovávať neutralitu.²² Nádží Šawkat dostal ešte jedno diskrétno poverenie, aby nadviazal kontakt s nemeckým veľvyslancom Franzom von Papenom a zistil postoj Nemecka k Arabom všeobecne a osobitne k Sýrii a Palestíne po ich očakávanom víťazstve.²³ Franz von Papen sa priznal, že jeho vláda sa v súčasnosti nemá čas zaoberať touto otázkou, ale slúbil, že sa dostane na program. Nádží Šawkat uviedol, že Arabi sa teraz snažia zbaviť britského a francúzskeho kolonializmu a na Taliansko sa dívajú ostražito, lebo aj to je kolonialistická krajina. Teraz sa obávajú o svoju slobodu a nezávislosť, a preto žiadajú od Nemecka a jeho spojencov Talianska spoločné vyhlásenie o dobrých úmysloch voči arabským krajinám.²⁴

V tom čase, 21. júna 1940, sa britský veľvyslanec obrátil na irackého ministra zahraničných vecí so žiadosťou, aby vláda súhlasila s vyľodením britských síl v Basre, ktoré by sa odtiaľ presúvali irackým územím do palestínskej Hajfy. Žiadal tiež, aby britské sily popri vybudovaní trasy presunu z Basry do Hajfy mohli vybudovať v Basre, Bagdade a Mosule odpočinkové tábory pre svojich vojakov.²⁵ Túto požiadavku prijala iracká vláda so znepokojením, lebo v nej videla prvý krok na okupáciu Iraku,²⁶ ale napriek výhradám vyslovila s presunom britských vojsk súhlas. Opodstatnenosť irackých výhrad potvrdil W. Churchill v pre-

21 Al-CHATTÁB, ref. 18, s. 227.

22 Al-HASANÍ, as-Sajjid 'Abdarrazzáq: *Al-asrár al-chafija fí harakat as-sana 1941 at-taharruríja*, (Tajomstvá oslobodzovacieho hnutia roku 1941). Bejrút : Matba'at dár al-kutub 1976, s. 61.

23 BIRDWOOD, Lord: *Nuri as-Said. A Study in Arab Leadership*. London : Cassell 1959, s. 176-177.

24 WARNER, Geoffrey: *Iraq and Syria 1941*. Bristol, Purnell Book Services bez dátumu vydania, s. 37; Ad-DURRA, Mahmúd: *Al-harb al-'iráqija al-británija 1941*. (Iracko-britská vojna 1941). Bejrút : Dár at-talí'a 1969, s. 143-145.

25 Al-HASANÍ, ref. 15, s. 161.

26 JÁGHÍ, Ismá'il Ahmad: *Harakat Rašíd 'Alí al-Kajlání*. (Hnutie Rašída 'Alího al-Kajláního). Bejrút : Dár at-talí'a 1974, 58.

jave v Dolnej snemovni v júni 1941, keď vyhlásil, že britská vláda bola rozhodnutá vyslať v júni 1940 vojenské sily do Iraku, ale potreba týchto vojsk na severoafrickom fronte na odrazenie útoku vojsk Osi prekazila tento zámer. Túto skutočnosť potvrdzuje aj jeho minister zahraničných vecí Anthony Eden.²⁷ To vyvracia všetky argumenty, ktoré boli v roku 1941 vznesené proti irackej vláde, že ona vyvolala agresiu.

Koncom roka 1940 hlboký rozkol tak v irackej verejnosti, ako aj vo vláde, už nebolo možno zakrývať. Na základe spomínaných kontaktov bola 23. októbra 1940 v rozhlase vysielaná deklarácia proarabských sympatií Osi a potom mnohokrát zopakovaná. Skupina politikov okolo Núrího as-Sa'ída, Džamíla al-Midfaiho a ďalších, ktorí zostávali verní Anglo-irackej zmluve, strácala pôdu pod nohami.²⁸ Talianske vyslanectvo v Bagdade, ktoré viedol splnomocnený minister Luigi Gabrielli, získavalo na popularite a očakávalo sa obnovenie spolupráce s Nemeckom. Premiér Rašíd 'Alí al-Kajlání napriek tomu, že nebol prívrženec Britov pre ich otvorenú protiarabskú politiku, sa naďalej hlásil k zmluve a odmietal obvinenia britského veľvyslanca sira Basila Newtona z nedostaku lojality. Britská vláda využila rozličné formy nátlaku na irackú vládu. Premiér Winston Churchill požiadal prezidenta F. D. Roosevelta, aby USA nedodali Iraku objednané zbrane, a americká strana mu vyhovelá. Núrí as-Sa'íd sa dohodol s britským veľvyslancom, že podá demisiu, čím vyvolá vládnú krízu, a veľvyslanec požiada regenta, aby vládu odvolal.²⁹ Predseda vlády požiadavku odmietol s odôvodnením, že nie je v súlade s ústavou, nakoľko právo odvolať vládu prináleží iba kráľovi. Pod nátlakom štyroch plukovníkov regent nepresadil odvolanie vlády, ale musel 21. januára 1941 prijať demisiu ministra zahraničných vecí a spravodlivosti.³⁰

Situácia sa nevyvíjala podľa predstáv regenta, aj keď viacerí poslanci v snahe vyhovieť mu, činili na premiéra nátlak, aby rezignoval. Keď Rašíd 'Alí al-Kajlání v parlamente zaregistroval tieto iniciatívy smerujúce proti nemu, požiadal regenta o súhlas s rozpustením parlamentu. Regent namiesto riešenia zložitej politickej situácie, aby sa vyhol zodpovednosti, tajne odcestoval do ad-Díwánije, kde mu poskytol ochranu veliteľ štvrtej divízie, dislokovanej v tomto meste, generálmajor gšt. Ibráhím ar-Ráwí.³¹ Tento krok považovali Briti za „veľmi rozumný“, pretože vláda 31. januára 1941 nakoniec podala demisiu a regent sa vrátil do Bagdadu. Novú vládu vytvoril vojak, brigádier gšt. Táhá al-Hášimí. Rašíd 'Alí al-Kajlání v rozlúčkovom prejave, ktorý sa dostal na verejnosť, otvorene poukázal na to, že musel odstúpiť pod tlakom cudzích záujmov na úkor národných záujmov Iraku, čím nepriamo obvinil Veľkú Britániu.³²

Štyria plukovníci, ktorí v decembri 1940 prestali podporovať Núrího as-Sa'ída pre zjavné probritské postoje, zostávali najvplyvnejšou silou. Ani Táhá al-Hášimí nezískal ich podporu, pretože kolísal a oni prešli do tábora (protibritskej) národnej revolúcie. Regent sa pokúšal oslabiť pozíciu štyroch plukovníkov tým, že 26. marca 1941 rozhodol o preložení plukovníka gšt. Saláhaddína as-Sabbágha z Bagdadu do provincie Dijálá a plukovníka gšt. Ká-

27 EDEN, Anthony: *Full Circle. The Memoirs of of Anthony Eden*. London : Cassell 1960, s. 242.

28 LONGRIGG, Stephen Hemsley: *Iraq, 1900 to 1950: A Political, Social and Economic History*. London : Oxford University Press, 1953, s. 285.

29 HIRSZOWITZ, Lukasz: *The Third Reich and the Arab East*. London : Routledge and Kegan Paul 1966, s. 106-107; JÁGHÍ, ref. 25, s. 61.

30 AL-HASANÍ, ref. 21, s. 83-85.

31 An-NÁSIRÍ, Táriq: *'Abdaliláh al-wasij 'alá 'arš al-'Iráq, 1939 – 1958. Hajátuhu wa dawruhu as-sijásí*. ('Abdaliláh regent irackého trónu, 1939 – 1958. Jeho život a jeho politická úloha). Bagdad, al-Maktaba al-'álamíja 1990, s. 115-116.

32 AL-CHAT'TÁB, ref. 18, s. 243.

mila Šabíba z Bagdadu do ad-Díwáníje, ale plukovníci odmietli tieto rozkazy splniť.³³ To spôsobilo výrazné oslabenie pozície premiéra, ktorý bol aj úradujúcim ministrom zahraničia a obrany, pretože okrem straty dôvery plukovníkov, nedokázal vyhovieť regentovi. Tým zároveň úplne skrachoval opozičný pokus politicky sa zbaviť „zlatého štvorca“.³⁴ Za tejto napätej situácie britská vláda vo februári 1941 vymenila svojho veľvyslanca v Iraku: namiesto sira Basila Newtona bol vymenovaný expert na blízkovýchodné záležitosti sir Kinahan Cornwallis, ktorý pricestoval do Bagdadu 2. apríla 1941.³⁵ Na svojej ceste do Iraku sa koncom marca stretol v Káhire s hlavným veliteľom britských síl na Blízkom východe generálom Archibaldom Wavelloom, ktorý mu medziiným objasnil problémy týkajúce sa vojenských posíl v tejto oblasti a zároveň prediskutovali možnosť nasadenia ozbrojených síl, v tom čase dislokovaných v Indii.³⁶

Situácia sa vyostрила v noci z 1. na 2. apríla 1941. Štyria plukovníci a úradujúci náčelník generálneho štábu generálmajor Amín Zakí, sa zišli v tábore ar-Rašíd na okraji Bagdadu, zmobilizovali svoje jednotky a rozhodli sa uskutočniť prevrat. Potom Amín Zakí a Fahmí Sa'íd navštívili Táhá al-Hášimího, vysvetlili mu situáciu a „požiadali“ ho, aby podal demisiu; premiér nemal iné východisko ako vyhovieť, pričom sám nemal záujem o účasť v novej vláde. Vodcovia prevratu chceli zadržať regenta, ale niekto ho zavčasu varoval, takže náhlivo v prestrojení utiekol z paláca zadným vchodom na veľvyslanectvo USA.³⁷ Odtiaľ ho vedúci americkej diplomatickej misie, Paul Knabenshue, prikrytého dekou na podlahe diplomatického vozidla, prepašoval na britskú leteckú základňu al-Habbánija, asi 60 km západne od Bagdadu, kde sa uchýlil pod ochranu Britov.³⁸ Núrí as-Sa'íd v zlej predtuche utiekol na základňu al-Habbánija o dva dni skôr a odtiaľ odletel britským lietadlom do Ammánu.³⁹

Po úteku regenta z krajiny nastala krátka ústavná kríza. Vzhľadom na regentov útek nebolo možné pri poverení novej vlády postupovať zákonnou cestou. Generálny štáb armády vydal vyhlásenie, že konanie regenta má za cieľ zničiť národnú armádu a spôsobiť rozkol v radoch obyvateľstva. Vo vyhlásení sa ďalej uvádzalo, že bude vytvorená vláda národnej obrany.⁴⁰ Vláda národnej obrany, na čele ktorej stál opäť Rašíd 'Alí al-Kajlání, sa sformovala dňa 4. apríla 1941.⁴¹ Premiér následne navrhol zvolanie parlamentu na riešenie otvorených otázok, ale štyria plukovníci mali obavu ako sa zachová parlament, ktorý vyšiel z volieb usmerňovaných regentom a Núríom as-Sa'ídom. Rašíd 'Alí al-Kajlání ich uistil, že v napätých situáciách prevládne u Iračanov vlastenectvo.⁴² Parlament sa zišiel 10. apríla. Premiér vo vystúpení objasnil zložitú situáciu vyvolanú regentovým útekem, pre ktorý nemohol pri-

33 Al-BARRÁK, ref. 17, s. 272.

34 JÁGHÍ, ref. 25, s. 74.

35 Kinahan Cornwallis pracoval ako britský expert na ministerstve vnútra v Bagdade od vzniku moderného Iraku do roku 1935. V tom roku ho Rašíd 'Alí al-Kajlání ako minister vnútra odvolal z miesta poradcu, takže v roku 1941 panovala medzi nimi aj osobná nevráživosť. Cornwallis bol toho názoru, že Rašíd 'Alí al-Kajlání a štyria plukovníci rokováním s Britániou len naťahujú čas, kým mocnosti Osi nebudú schopné priamo zasiahnuť.

36 KIRK, ref. 19, s. 66.

37 Niektorí irackí autori uvádzajú, že regenta varoval sám premiér, ale on v svojich pamätiach píše, že sa pokúsil zavolať regentovi, ale nezastihol ho. Porovnaj: Al-BARRÁK, ref. 17, s. 239; Al-HÁŠIMÍ, Táhá: *Mudakkirát Táhá al-Hášimí, 1919 – 1943*, (Memoáre Táhá al-Hášimího). Bejrút : Dár at-talf'a 1967, s. 219-421.

38 WARNER, ref. 23, s. 86.

39 Al-HASANÍ, ref. 21, s. 115.

40 As-SULH, Raghíd: *Harbá Británijá wa al-'Iráq 1941, 1958*. (Dve vojny Británie a Iraku 1941, 1991). Bejrút, Šarikat al-matbú'át li at-tawzíc' wa an-našr 1994, s. 176.

41 Al-HASANÍ, ref. 15, s. 222.

42 Al-BARRÁK, ref. 17, s. 248.

jať demisiu Táhá al-Hášimího a nedal poverenie na vytvorenie novej vlády. Odporučil odvolanie ĆAbdaliláha a na miesto regenta navrhol šesťdesiatdvaročného príslušníka hášimovského rodu *šarifa* Šarafa.⁴³ Zo 135 poslancov parlamentu bolo 94 prítomných, ktorí všetky predložené návrhy jednomyselne schválili.⁴⁴ Premiér potom požiadal nového regenta, aby neodkladne zabezpečil obnovenie ústavného poriadku v krajine. Vláda sa potom už v súlade s ústavou ujala svojej funkcie 12. apríla 1941.

Tým, že probritské iracké elity opustili krajinu, britská vláda sa rozhodla neuznať legitímnosť vlády, ktorá sa dostala k moci „štátnym prevratom“ a nerešpektovať jej požiadavky.⁴⁵ Rašíd ĆÁlí al-Kajlání síce opakovane zdôrazňoval zámer vlády dodržiavať Anglo-irackú zmluvu, ale zároveň vyhlásil, že nová vláda nechce zatiahnuť Irak do vojny a bude viesť nezávislú a suverénnu politiku.⁴⁶ Veľvyslanec Kinahan Cornwallis presadzoval stanovisko svojej vlády, a tak sa vzájomné vzťahy menili na otvorené nepriateľstvo. Už o niekoľko dní poslal britskej vláde tri alternatívy na riešenie situácie: 1. použiť proti novej vláde silu; 2. uvaliť na ňu politický a hospodársky nátlak; alebo 3. uznať ju. Sám navrhoval prvú alternatívu. V nasledujúcej depeši zaslanej na Foreign Office Cornwallis uviedol, že keby sa Londýn rozhodol rokovať s al-Kajláním, nesmie pristúpiť na naťahovanie času. Prihlásenie sa k dodržiavaniu anglo-irackej zmluvy označil za pružný a taktický postup novej vlády, ktorý by nemal spôsobiť zmierenie sa s ňou a a vzdať sa alternatívy zvrhnúť ju silou.⁴⁷

Ernst Woermann, vedúci politického oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí, informoval 9. apríla 1941 ministra zahraničných vecí Joachima von Ribbentropa na jeho žiadosť o situácii v Iraku, pričom vysvetlil, že v súčasnosti je v Iraku vláda, ktorú možno označiť za vlasteneckú a sympatizujúcu s Osou, a že podľa dostupných správ má táto vláda plnú podporu armády. Vláda sa tvrdo postavila proti želaniu Britov umiestniť v Iraku britské vojská a proti neobmedzenému právu na presuny vojsk a materiálu cez Irak. Von Ribbentrop okamžite splnomocnil Woermanna, aby aktívne pokračoval v riešení tejto otázky a pokiaľ by bol potrebný súhlas Führera, on ho zabezpečí.⁴⁸ Ernst Woermann poslal, prostredníctvom talianskeho vyslanca v Bagdade Luigiho Gabrielliho, novej irackej vláde nasledujúce vyhlásenie: 1. Taliansko a Nemecko sledujú revolučné dianie v Iraku s veľkými sympatiami; 2. Taliansko a Nemecko odporúčajú viesť ozbrojený odpor voči Británii len čo vzťahy medzi zainteresovanými ozbrojenými silami potvrdia vyhliadky na úspech; 3. Nemecko a Taliansko sa aktívne pripravujú pomôcť vo forme dodávok zbraní a munície a dúfajú, že prekonajú ťažkosti s prepravou... talianska a nemecká vláda sú tiež pripravené podporiť Irak finančne.⁴⁹

Ribbentrop tak ako sľúbil, predložil irackú záležitosť Hitlerovi, pričom naznačil, že keď sa Briti v dostatočnej sile usadia v Iraku, využijú situáciu na prípravu obsadenia Sýrie a následne budú vyvíjať tlak na Turkov. Šikovne tým vzbudil záujem o Blízky východ u Führera, ktorý chcel mať v čase nemeckého útoku na ZSSR dočinenia s priateľským Tureckom. Ri-

43 As-SAHRAWARDÍ, Nadžmaddin: *At-tárich lam jabda' ghadan. Haqá'iq wa asrár Ćan thawratay Rašíd ĆÁlí al-Kajlání 1941 wa 1958 fí al-Íraq*. (História sa nezačala včera – fakty a tajomstvá revolúcií Rašída ĆÁliho al-Kajláního 1941 a 1958 v Iraku). Bagdad : Dár aš-šu'ún at-ťaqáfa al-Ćamma 1989, 2. vyd., s. 47–48; Text premiérovho prejavu dňa 10. apríla v parlamente, in: AL-HASANÍ, ref. 21, s. 128-130.

44 As-SULH, ref. 39, s. 178.

45 CHURCHILL, ref. 14, s. 226. (České vydanie, s. 258)

46 AL-HASANÍ, ref. 21, s. 139-140.

47 As-SULH, ref. 39, s. 179-180.

48 WARNER, ref. 23, s. 95.

49 WARNER, ref. 23, s. 96.

bentrop naznačil viaceré možnosti na dodanie zbraní a munície do Iraku, o. i. obrátiť sa na Francúzov, aby uvoľnili zásoby uskladnené v Sýrii a pripraviť Luftwaffe na letecké zásobovanie v požadovanom okamihu. Oznámil, že otázka leteckej podpory Iraku už bola predbežne a neformálne prediskutovaná s operačným oddelením Luftwaffe. Možnosť vojenských záväzkov Osi v budúcnosti bude závisieť od ďalšieho vývoja nemecko-francúzskych vzťahov, lebo nemecká podpora arabských aspirácií nevyhnutne posilní gaullistické smerovanie medzi Francúzmi.⁵⁰ Pred prijatím akéhokoľvek konečného rozhodnutia bude treba získať viacej informácií o situácii v Iraku a iracká vláda by v žiadnom prípade nemala byť tlačaná do otvoreného boja s Britmi, kým nebude isté, že Irak je dostatočne silný, aby sa s pomocou Osi dokázal presadiť voči Britom.

Winston Churchill ešte 8. apríla poslal ministrovi pre Indiu memorandum, že situácia v Iraku sa komplikuje, a preto chce uvoľniť ešte jednu divíziu pre Blízky východ, lebo treba zaistiť Basru, kde by Američania chceli vytvoriť významnú základňu pre montáž lietadiel, a tento plán má prvoradý význam.⁵¹ Hlavný veliteľ britských vojsk v Indii generál Claude Auchinleck okamžite ponúkol jednu pešiu brigádu a pluk poľného delostrelectva, ktoré už boli nalodené a pôvodne mali odplávať do Malajska. V minulosti sa britské jednotky často vyloďovali v Iraku na ceste do Palestíny a Egypta. V súvislosti s ofenzívou vojsk Osi v severnej Afrike nastala ešte väčšia potreba posilniť britské sily v týchto dvoch krajinách. Britské sily na Blízkom východe boli totiž vážne oslabené vyslaním expedičného zboru do Grécka a hlavne preto, lebo sily Osi zajali značnú časť z nich. Navyše, britské hlavné velenie malo záujem umiestniť vojská v Iraku nielen kvôli vzrastajúcemu nepriateľskému ovzdušiu v krajine: nemecká vzdušná prevaha v Egejskom mori znamenala, že komunikačné línie do Turecka cez Irak nadobudli mimoriadny význam.⁵²

Iracká vláda sa od začiatku obávala obsadenia krajiny britskými vojskami prechádzajúcimi cez Mezopotámiu. Britská vláda, ktorá s nevôľou prijímala „nacionalistické tendencie“ novej vlády Iraku ohrozujúce jej plány začleniť iracké územie a jeho zdroje do podpory britského vojnového úsilia, ju odmietala uznať. Vo vyhlásení z 3. apríla o tom, že Irak bude zachovávať všetky medzinárodné záväzky,⁵³ Rašíd ‘Alí al-Kajlání nemohol celkom zakázať vyloďovanie britských vojsk, a preto sa snažil dosiahnuť kompromis. Cornwallis sa však rozhodol využiť situáciu a so súhlasom britskej vlády požiadal 16. apríla o povolenie s presunom ďalších britských vojsk cez Irak. Zároveň informoval al-Kajláního, že len čo Británia získa bezpodmienečný súhlas na vybudovanie komunikačnej trasy cez Irak, Londýn okamžite rozšíri neformálne vzťahy s jeho vládou a zakrátko ju úplne uzná.⁵⁴ Iracká vláda so znepokojením sledovala, že Británia znova vkĺzla do starých kolonialistických praktík a nepostupuje v súlade so zmluvou. Už v polovici apríla bolo jasné, že britská verzia o prechode jej jednotiek z Basry do Palestíny je len zámienka, a že skutočným cieľom je vojenské ovládnutie Iraku.⁵⁵

Keď Kinahan Cornwallis 17. apríla oznámil irackej vláde, že sa k Basre blížia ďalšie tri loďe vezúce okolo 3 500 vojakov z Indie a na druhý deň sa vyloďia, predseda vlády Rašíd ‘Alí al-Kajlání odmietol udeliť povolenie na ich vyloďenie, kým predtým vyložené sily neopus-

50 HIRSZOWITZ, ref. 15, s. 123.

51 CHURCHILL, ref. 14, s. 225. (České vydanie, s. 257)

52 CHURCHILL, ref. 14, s. 228. (České vydanie, s. 260)

53 Text vyhlásenia vysielaťého v bagdadskom rozhlase večer 3. apríla 1941, in: Al-HASANÍ, ref. 21, s. 118-119.

54 HIRSZOWITZ, ref. 28, s. 142.

55 Al-CHATTÁB, ref. 18, s. 259.

tia krajinu.⁵⁶ Následne predložil veľvyslancovi nasledovné podmienky pre britskú vojenskú prítomnosť v Basre: 1. Jednotky majú byť okamžite presunuté do Rutby, pohraničného mesta na ceste do Palestíny; 2. irackej vláde má byť v budúcnosti vždy včas oznámený akýkoľvek prísun britských jednotiek; 3. celkový stav britských vojsk na irackom území nesmie nikdy prekročiť stav jednej brigády; 4. žiadne ďalšie jednotky sa nesmú vylodiť, pokiaľ tie, ktoré už dorazili do Basry, neopustia Irak.⁵⁷

Keďže britská strana už nemohla tajiť pravdu, K. Cornwallis 28. apríla 1941 spupne odpovedal, že zmluva nepripúšťa žiadne také obmedzenia, a že Veľká Británia má právo na zriadenie vojenskej základne v Basre a na zriadenie a udržiavanie svojich komunikačných línií cez Irak.⁵⁸ Iracká vláda vyhlásila, že britské nároky sú v rozpore so zmluvou a zabezpečovanie obrany komunikácií v Iraku patrí do jej kompetencií a ohradila sa voči zvýšenej britskej vojenskej aktivite v krajine. Na stretnutí premiéra a ministra zahraničných vecí s britským veľvyslancom, ktorý ani nepredložil poverovacie listiny, iracká strana uviedla, že aj keď podľa článku 4 zmluvy sa hovorí o poskytovaní všestrannej pomoci, článok 5 stanovuje, že prítomnosť britských síl je obmedzená na dve letecké základne.⁵⁹ Na veľvyslancovu otázku, čo urobí vláda, keď sa ďalšie sily vylodia, premiér odpovedal, že zodpovednosť za také porušenie zmluvy poniesie britská vláda.⁶⁰ Napriek nesúhlasu irackej vlády sa 29. apríla vylodili v Basre nové jednotky a britský veľvyslanec zároveň nariadil evakuáciu všetkých britských žien a detí z Bagdadu na britskú leteckú základňu al-Habbánija ležiacu asi 80 km západne od Bagdadu.⁶¹

Velenie nad britskými pozemnými silami v Iraku prevzal generálmajor W. A. K. Fraser.⁶² Jednotkám RAF v Iraku velil letecký vicemaršal H. G. Smart a patrili k nim letecká výcviková škola v al-Habbániji a 244. bombardovacia letka na základni aš-Šu‘ajba, neďaleko Basry, spolu to bolo 82 lietadiel (o. i. *Wellingtony, Gladiatory, Vincenty* atď.), z ktorých boli zostavené štyri perute.⁶³ Situácia v Iraku sa rýchlo zostrovala a vláda v presvedčení, že Británia hodlá okupovať krajinu, sa rozhodla postaviť na odpor voči britským plánom. Vojaci, ktorí sa nachádzali v tábore ar-Rašíd na okraji Bagdadu, dostali rozkaz presunúť sa k základni al-Habbánija, aby zabránili nedovoleným aktivitám Britov. Britský veľvyslanec protestoval proti tomu opatreniu, ale dostal odpoveď, že ide výlučne o „preventívne opatrenie“ s poukazom na predošlú irackú nótu o vylodňovaní jednotiek v Basre a ich tranzit cez Irak.⁶⁴ Na základni slúžilo asi 1 000 príslušníkov letectva, pravdepodobne 1 200 asýrskych odvedencov⁶⁵ a asi 9 000 civilistov – Európanov, Indov a Asýrčanov. Popri leteckej výcvikovej škole tu boli letecké opravovne, sklady zásob, zbraní a munície a tiež nemocnica. Ešte 29. apríla

56 Al-HASANÍ, ref. 21, s. 147; Al-CHATTÁB, ref. 18, s. 260.

57 Al-HASANÍ, ref. 21, s. 143-144; KIRK, ref. 19, s. 68.

58 LONGRIGG, ref. 27, s. 289.

59 Treaty of Preferential Alliance: the United Kingdom and Iraq, 30 June 1930. In: HUREWITZ, J. C.: *Diplomacy in the Near and Middle East*. Volume II, A Documentary Record, 1914 – 1956. D. Van Nostrand Company, Inc. Princeton, New Jersey, 1956, s. 178-181.

60 As-SAHRAWARDÍ, ref. 29, s. 67.

61 LONGRIGG, ref. 27, s. 290; KIRK, ref. 19, s. 69.

62 PLAYFAIR, I. S. O.: *The Mediterranean and the Middle East. Vol. II, "The Germans come to the Help of their Ally" (1941)*. London, Her Majesty's Stationery Office 1956, s. 179.

63 CHURCHILL, ref. 14, s. 227. (České vydanie, s. 259)

64 KHADDURI, Majid: *Independent Iraq: A Study in Iraqi Politics since 1932*. London : Oxford University Press, 1960, s. 222.

65 Išlo o mladých mužov z asýrskej menšiny, ktorá sa po vyhladzovacích útokoch irackej armády v polovici 30. rokov, postavila na stranu Britov proti Arabom.

posádku základne posilnilo 400 vojakov britského pešieho pluku, ktorí boli letecky prepravení z Indie na základňu aš-Šu'ajba, aby chránili vylodovanie jednotiek v Basre, odkiaľ ich letecky presunuli na základňu al-Habbánija. Velil im plukovník O. L. Roberts.⁶⁶ Iracké velenie poslalo veliteľovi základne pokyn, aby zastavil všetky lety, a aby nikto neopúšťal priestor základne. Vicemaršal Smart odpovedal, že akýkoľvek zásah do bežného výcviku sa bude považovať za nepriateľský čin.

Rozhodnutie irackej vlády zaujať tvrdý postoj voči Britom bolo zásadové, ale netaktické. Pre mnohých pozorovateľov bolo prekvapujúce, keďže dovtedy nemecká podpora pre irackú vládu sa obmedzovala na verbálne vyhlásenia a sľuby, ktoré sa mohli ťažko splniť vzhľadom na neexistujúce nemecké zásobovacie trasy na Blízky východ. Mocnosti Osi mali potenciálne významnú úlohu v irackých záležitostiach. Po prvé, pôsobili ako hospodársky a ideologický magnet zbavujúci Britániu predošlých sympatií. Po druhé, pôsobili ako dráždivá provokácia alebo vhodná výhovorka, vyvolávajúca u Britov nutnosť konať. Po tretie, mali potenciál pôsobiť ako protiváha politickej alebo vojenskej akcii Británie.⁶⁷ V skutočnosti žiadna z týchto možných úloh sa nere realizovala. Niet dôkazov, že by politika premiéra a štyroch plukovníkov, hlavne ich postoj voči Británii, bol motivovaný niečím iným ako normálnym irackým nacionalizmom a arabizmom. Je všeobecne známe, že vojenská pomoc Talianska neexistovala, že pomoc Nemecka bola príliš malá a oneskorená a žiadala sa za to vysoká cena. Nemci sa obávali, aby vystúpenie Iračanov neprišlo skôr ako budú môcť účinne pomáhať jeho aktérom. Mali aj isté obmedzenia: ťažko mohli bombardovať ropné polia, ktoré chceli neskôr využívať.⁶⁸

Reakcia Londýna na dianie v Iraku bola provokatívna a bezohľadná. Vychádzala aj zo skutočnosti, že britskí náčelníci štábov dávali prednosť ozbrojenej intervencii pred uznaním irackej vlády národnej obrany. Briti sa práve museli boriť s nemeckou inváziou do Grécka a s postupom generála Erwina Rommela v Kyrenajke, a jediné čo mohli navrhnúť, bolo použiť letectvo nachádzajúce sa v Iraku a prípadne presun jedného britského práporu z Palestíny do al-Habbánije.⁶⁹ Situácia bola pre Londýn o to vážnejšia, že britská armáda bola v apríli 1941 porazená v Kyrenajke a úplne vytlačená z Grécka.⁷⁰ Výbor obrany v Londýne na zasadnutí 2. mája rozhodol, že britské vojenské velenie v Iraku musí žiadať o pomoc blízko-východné velenie. Generál Archibald Wavell, hlavný veliteľ britských blízko-východných síl, pri zadržiavaní útokov Osi nemal chuť oslabovať svoje vyčerpané jednotky. Preto v odpovedi náčelníkom štábov odporúčal, aby sa konflikt v Iraku pokúsili urovnať čo najrýchlejšie, a to rokovaním a dohodou s Iračanmi. Náčelníci štábov v obave pred možným vstupom Nemecka do tohto konfliktu, zavrhlí akúkoľvek dohodu s Iračanmi a zároveň požadovali maximálnu možnú leteckú podporu.⁷¹

Generál Wavell nakoniec sľúbil, že pošle z Palestíny jednotku, ktorá sa bude skladať z jednej mechanizovanej brigády 1. jazdeckej divízie, jeden poľný pluk, jeden motorizovaný peší prápor, sprevádzané tromi švadrónami zajordánskych pohraničníkov a mechanizovaný prápor zajordánskej Arabskej légie pod velením brigadiera J. B. Glubba. Táto jednotka nazvaná Habforce (Habbaniya Force) nemala obrnené vozidlá ani tanky a len málo protilie-

66 Ad-DURRA, Mahmúd: *Al-harb al-iráqija al-británija 1941*. (Iracko-britská vojna 1941). Bejrút, Dár at-talí'a 1969, s. 247.

67 TARBUSH, ref. 13, s. 178.

68 TARBUSH, ref. 13, s. 179.

69 PLAYFAIR, ref. 61, s. 178.

70 LIDDEL HART, ref. 1, s. 137.

71 KIRK, ref. 19, s. 72.

tadlových a protitankových zbraní.⁷² Z Palestíny tiež nemohli očakávať rýchlu pomoc, lebo Wavell oznámil, že podnikne prípravy a urobí čo bude môcť, aby vyvolal dojem, že sa chystajú veľké sily pre akciu z Palestíny, čo by mohlo zapôsobiť na irackú vládu. Upozornil však, že sily, ktoré môže uvoľniť, sú nedostatočné a navyše môžu prísť neskoro.⁷³ Rozsah tejto pomoci mohol byť aj väčší, ale väčšina arabských vojakov sa odmietla zúčastniť bratovražedného boja. Pozoruhodná je výpoveď jedného z veliteľov zajordánskych pohraničníkov: „*My s Iračanmi nemáme žiaden spor, ale Briti zásadne nechávajú bojovať za seba iných.*“⁷⁴ Wavell, keď namietal voči vojenskej akcii v Iraku, viedli ho k tomu obavy z jej negatívnej odozvy v ostatnom arabskom svete. Neuvedomil si však, že skúsené a v boji preverené britské jednotky budú mať proti sebe v podstate neskúsených irackých vojakov s nejednotným velením. Jeho obavy sa teda nenaplnili a dianie v Iraku malo na vývoj udalostí na Blízkom východe pomerne malý vplyv.⁷⁵

Generál Wavell 4. mája dostal telegrafickú správu od náčelníkov štábov v Londýne: „*Náš zásah v Iraku je nevyhnutný. Museli sme vybudovať našu základňu v Basre a ovládnuť tento prístav, aby sme si v prípade nutnosti mohli chrániť perzskú ropu. Komunikačné línie do Turcka cez Irak tiež nadobudli väčší význam kvôli nemeckej leteckej prevahe nad Egejským morom. Pod tlakom mocností Osi sa situácia okolo al-Habbáníje mohla vyvinúť podobne aj keby sme neboli poslali do Basry žiadne sily. Neskôr by sme museli v Basre čeliť odporu pri pokuse vyložiť sa, kým teraz sme získali spoľahlivé predmostie bez odporu... Nemôžeme robiť žiadne ústupky. Otázka bezpečnosti Egypta zostáva prvoradá, ale my musíme urobiť všetko, čo je v našich silách, aby sme udržali al-Habbáníju a ovládali ropovod k Stredozemnému moru.*“⁷⁶

Vzhľadom na mimoriadny význam bezpečnosti Egypta a Palestíny bolo nevyhnutné obnoviť predošlé pomery v Iraku, pretože predlžovanie bojov mohlo ohroziť obranu týchto dvoch krajín. Náčelníci štábov odpovedali Wavellovi, že Výbor obrany nemôže pristúpiť na žiadne rokovania, iba keby si Irak priznal porážku, lebo sa treba zabezpečiť proti budúcim plánom Osi v súvislosti s Irakom. Boli presvedčení, že Rašíd ʿAlí al-Kajláni je dohodnutý s mocnosťami Osi a čaká iba na ich pomoc, aby mohol otvorene prejavíť protibritský postoj. Príchod Britov do Basry narušil jeho plány a teraz sa ukazuje skvelá príležitosť na obnovenie situácie smelou akciou bez odkladu. Hlavné velenie prevzalo zodpovednosť za vyslanie sily z Palestíny v najskoršom možnom čase. Wavell mal oznámiť Smartovi, že pomoc je na ceste a je jeho povinnosťou, aby bránil al-Habbáníju až do konca.⁷⁷ Každoročné záplavy na juhu Iraku v tomto období a sabotáž komunikácií spôsobili, že britské posily z Basry mohli doraziť najskôr za šesť týždňov.

A tak 1. mája 1941 asi 9 000 slabo vyzbrojených irackých vojakov zabezpečovalo obklúčenie základne al-Habbáníja. Cieľom tejto akcie nebolo dobyť základňu, ale získať istý prostriedok nátlaku voči britskej strane. Na základni bolo vyše 2 200 dobre vyzbrojených obrancov podporených obrnenými vozidlami a letectvom. Rokovania irackých vyjednávačov boli bezvýsledné, lebo britská strana sa nechcela dohodnúť, ale presadiť svoje požiadavky. Veľvyslanec Kinahan Cornwallis dostal inštrukcie, že môže prijať všetky potrebné kroky, aby ukončil obliehanie, vrátane leteckého útoku. Vicemaršal Smart sa preto rozhodol neča-

72 PLAYFAIR, ref. 61, s. 185.

73 CHURCHILL, ref. 14, s. 227. (České vydanie, s. 259)

74 WARNER, ref. 23, s. 113.

75 WARNER, ref. 23, s. 118.

76 KIRK, ref. 19, s. 70.

77 PLAYFAIR, ref. 61, s. 186.

kať a zaútočiť na iracké jednotky skôr ako získajú rozhodujúcu prevahu, a tak na svitaní 2. mája bez predošlého ultimáta letecké sily, ktoré mal k dispozícii, uskutočnili prekvapivý letecký útok na pozície obliehajúcich, aby ich prinútili stiahnuť sa.⁷⁸ Letecké útoky trvali štyri dni a bombardovanie zasahovalo nielen jednotky v okolí základne, ale aj vojenské a civilné ciele v Bagdade s cieľom podlomiť irackú bojovú morálku. Iračania odpovedali delostreleckou paľbou, ale tá bola nepresná a neúčinná, dokonca nedokázali zasiahnuť ani životne dôležitú vodnú vežu (zásobník s vodou) ani zabrániť leteckej evakuácii žien a detí.⁷⁹ Philip Guedalla poznamenáva, že delostrelecká paľba, ktorá mohla o všetkom rozhodnúť, bola neúčinná. Nebola tam nemecká ruka, ktorá by ju riadila.⁸⁰

Iracká vláda bola zaskočená britským leteckým útokom, ktorým sa fakticky začali boje označované za britsko-irackú vojnu. Reagovala na to vyhlásením stanného práva a prijala tieto opatrenia: 1. obnovenie vzťahov s Nemeckom a pozvanie nemeckého predstaviteľa do Bagdadu; 2. nadviazanie vzťahov so ZSSR; 3. vymenovanie majora letectva Madždaddína an-Naqíba za styčného dôstojníka medzi Najvyššou radou obrany a nemeckým velením v Aleppe.⁸¹ (Na rozkaz plukovníka Mahmúda Salmána navštívil major letectva Madždaddín an-Naqíb Aleppo, aby zistil druh a rozsah nemeckej leteckej pomoci Iraku. V tom istom čase prišli 100-členná nemecká a 120-členná talianska vojenská misia do Mosulu); 4. ukončenie služby britským dôstojníkom, poddôstojníkom a civilistom v Iraku zrušením ich zmlúv k 15. máju 1941; 5. splnomocnenie predsedu vlády na uzatvorenie zmlúv s ktorýmkoľvek cudzím štátom na nákup zbraní, munície a služieb pre armádu, za podmienok a cenu, ktoré uzná za vhodné.⁸²

Iracká vláda sa nepripravovala na vedenie vojenských operácií voči britským silám, a preto neprijala žiadne rozhodné opatrenia ako odpoveď na britské letecké bombardovanie napriek naliehaniu dôstojníkov. Nebol zavčasu vydaný ani rozkaz na obsadenie základne al-Habbánija. Saláhaddín as-Sabbágh uvádza, že plukovník Fahmí Sa'íd napriek jeho rozkazu opevniť sa v mestách Fallúdža a ar-Ramádí, zaujal pozície na vyvýšenine nad základňou. Po britskom leteckom útoku v piatok 2. mája, požiadal Fahmího Sa'ída, aby nasledujúci deň zaútočil na základňu, ale on odkladal rozhodujúci útok a stratil iniciatívu, a tým aj rozhodujúcu bitku.⁸³ Pred svitaním 6. mája sa iracké jednotky stiahli na východ od al-Habbánije k mestu Fallúdža, čím umožnili obrancom oddýchnuť si a reorganizovať sily. Po uvoľnení obliehania al-Habbánije dalo hlavné velenie pokyn na likvidáciu irackého letectva. Jednotka Habforce pod velením generálmajora J. G. W. Clarka sa mala dať na pochod 11. mája a obnoviť kontrolu nad komunikačnou líniou a držať ju, pričom jej rýchly oddiel (asi 2 000 mužov a 500 vozidiel) pod velením brigadiera J. J. Kingstona bol vyslaný krížom cez púšť, aby čo najrýchlejšie dorazil do al-Habbánije. Hlavné velenie 7. mája oznámilo, že je nutné ďalej zasadzovať irackej armáde tvrdé údery kvôli zabezpečeniu britských síl pred prípadným zásahom síl Osi, a preto treba poraziť a diskreditovať vodcov národného hnutia v nádeji, že vláda Rašída 'Alího al-Kajláního bude vystriedaná. Generál Wavell prevzal 8. mája

78 PLAYFAIR, ref. 61, s. 183.

79 LONGRIGG, ref. 27, s. 292.

80 GUEDALLA, Philip: *Middle East 1940 – 1942. A Study in Air Power*. London : Hodder and Stoughton 1944, s. 140.

81 AL-CHATTÁB, ref. 18, s. 261.

82 AL-CHATTÁB, ref. 18, s. 262.

83 AS-SABBÁGH, Saláhaddín: *Mudakkirát aš-šahíd al-'aqíd ar-ruqñ Saláhaddín as-Sabbágh. Fursán al-'urúba fí al-'Iráq*. (Spomienky martyra plukovníka gšt. Saláhaddína as-Sabbágha. Rytieri (pan)arabizmu v Iraku). Damašk, Aš-šabáb al-'arabí 1956, s. 255.

operačné velenie v južnom Iraku a informoval nového veliteľa tejto oblasti generálporučíka E. P. Quinana, že jeho úlohou nebude organizovať pochod na sever, ale zabezpečiť celú oblasť a pripraviť základňu na prijímanie ďalších posíl.⁸⁴

V čase, keď sa jednotka Habforce a jej úderný predvoj Kingcol (Kingston-column) zhromažďovala v Palestíne, tamojšie britské sily podnikli akciu na obsadenie irackého mesta Rutba, ležiaceho blízko zajordánskych hraníc. Jeho význam spočíval aj v tom, že v jeho blízkosti sa nachádzala významná čerpacia stanica ropovodu do Hajfy, označená H4. Okrem toho to bolo posledné miesto, kde sa nachádzala voda, lebo potom nasledovala 500 km cesta cez púšť až po mesto ar-Ramádí na Eufrate. Útok na Rutbu zo vzduchu uskutočnila 203. letka, ktorá tým uľahčila očakávaný prechod jednotky Habforce. Tá prekročila iracké hranice 13. mája a vzhľadom na správy z al-Habbáníje, že v ar-Ramádí sa nachádzajú značné sily a možno očakávať útok nemeckých lietadiel z letiska v Mosule, rozhodol sa priblížiť k základni z južnej strany, a nie zo západnej. Počas prechodu cez púšť boli jednotky Kingcol napadnuté nemeckými lietadlami a utrpeli mierne straty. Mali problémy aj s ťažkými vozidlami, lebo ich kolesá zapadali do piesku, a tak bolo treba hľadať vhodné úseky s pevnejším povrchom.⁸⁵

Iracká vláda nevypracovala ani po týždni bojov žiaden plán na riešenie mimoriadnej situácie. Na území, ktoré spravovala, vcelku vládol poriadok, ale tvrdá cenzúra, administratívne obmedzenia a vojenská kontrola dusili národný život. Železničná doprava bola prerušená alebo prestala. Armáde chýbalo rozhodné velenie, jej rozvedka bola v žalostnom stave a väčšina jednotiek sa ani nedostala do akcie. Velitelia útvarov odlišne hodnotili situáciu, mnohí odmietli rozkaz bojovať. Nepretržité britské bombardovanie zasahovalo posádky, kasárne a letiská a demoralizovalo nielen neskúsených irackých vojakov, ale aj v bojoch nepreverených dôstojníkov. Aj zatemňovanie budov a maskovanie v Bagdade spôsobovalo medzi civilistami viacej nedôvery ako istoty. ZSSR diplomaticky uznal Irak 12. mája, ale toto uznanie neznamenalo pre Irak žiadnu pomoc. Mocnosti Osi nepristúpili k uznaniu Iraku, hoci ich rozhlasové stanice neprestajne povzbudzovali Iračanov, aby zvrhli britské jarmo.⁸⁶ Počiatočné iracké váhanie a nerozhodnosť stačili na to, aby sa britské jednotky konsolidovali a boli pripravené na činnosť mimo vlastnej základne. Jednotky zostavy Habforce z Palestíny vedené jednotkami zajordánskej Arabskej légie, dorazili na základňu 18. mája.⁸⁷

V skutočnosti nemecká pomoc pre Irak neprišla až tak neskoro, a prvé lietadlá pristáli v Bagdade 11. mája. Syn poľného maršala von Blomberga, ktorý pilotoval jednu zo stíhačiek, však nemal šťastie, lebo jeho lietadlo zasiahli radostné výstrely Iračanov do vzduchu, a keď lietadlo pristálo, zistili že bol zasiahnutý a zomrel.⁸⁸ Nemecké lietadlá však boli čoskoro vyradené nedostatkom paliva, hoci iracká strana ubezpečovala Nemcov, že ho bude dostatok. Na naliehavú žiadosť irackého premiéra priletelo 12. mája do Sýrie 120 nemeckých lietadiel. Do Mosulu nakoniec dorazili len dve letky (bombardovacia s lietadlami *He-111* a ťažká stíhacia s lietadlami *Bf-110*) pod velením plukovníka Jungka v celkovom počte 24 lietadiel. Po prilete na letisko boli nemecké výsostné znaky okamžite premaľované na iracké.⁸⁹ V tom čase Nemecko pripravovalo vzdušný výsadok na Krétu, a preto boli jeho dodáv-

84 PLAYFAIR, ref. 61, s. 186.

85 PLAYFAIR, ref. 61, s. 188.

86 LONGRIGG, ref. 27, s. 293.

87 KHADDURI, ref. 63, s. 225.

88 GUEDALLA, ref. 79, s. 146.

89 WARNER, ref. 23, s. 106.

ky obmedzené, ale napriek tomu v polovici mája dorazilo z Nemecka niekoľko vlakov s výzbrojou cez Mosul, prevažne s puškami, guľometmi a muníciou z vojnovej koristi vo Francúzsku. Letecká pomoc však prichádzala neskoro, a nie v takom počte, aby dokázala obrátiť výsledok konfliktu, lebo v tom čase boli iracké jednotky už značne dezorientované. Dokonca v ZSSR sa organizovali dobrovoľné jednotky letcov, ktorí mali posilniť iracké letectvo.⁹⁰

Prílet nemeckých letcov len znásobil britské úsilie ukončiť konflikt za každú cenu. Po príchode posíl z Palestíny na základňu al-Habbánija priletel aj vicemaršal letectva J. H. D'Albiac, aby vystriedal zraneného vicemaršala Smarta. K nemu sa pripojil generálmajor Clark a rozhodli sa, že silami, ktoré majú k dispozícii, zaútočia na mesto Fallúdža, ktoré dobyli 19. mája. Jedinou reakciou bola akcia nemeckého lietadla, ktoré bombami a guľometnou paľbou zaútočilo na letisko al-Habbánija.⁹¹ Iračania urobili dva rozhodné pokusy získať späť mesto Fallúdža, ale skončili sa neúspešne, lebo britské jednotky napadli a rozprášili prichádzajúce iracké zálohy. Iracké jednotky potom začali ustupovať pred menej početnými britskými silami, postupujúcimi s podporou letectva smerom k Bagdadu. Tým sa stratégia štyroch plukovníkov začala rozpadávať. Ich jedinou nádejou bola urýchlenná pomoc zo strany mocností Osi. Za tejto situácie sa siahli z Bagdadu aj obe vojenské misie, nemecká a talianska, smerom do Sýrie.⁹²

Po týchto udalostiach údajne už len iracký premiér a ďalší traja ministri boli za pokračovanie odporu, zatiaľ čo zvyšok už hľadal únikové cesty a aj bojová morálka štyroch plukovníkov klesala.⁹³ Generál Clark sa rozhodol vyhnúť sa prístupu k Bagdadu z juhu, aby sa vyhol posvätnému mestu Karbalá a zaútočiť na hlavné mesto z dvoch strán: zo západu a zo severu. Brigadier Kingstone viedol jednu skupinu po hlavnej ceste, kým druhá skupina pod velením Glubba pašu sa presunula k severu. Kvôli povodniam trvalo Kingstonovým jednotkám deväť dní, kým prekonali necelých 50 km do Bagdadu. Všetky vozidlá museli byť preplavené na improvizovaných kompách, na ktoré sporadicky útočili nemecké lietadlá. Na ďalšiu prekážku narazili Kingstonove jednotky 28. mája pri kanáli al-Waššáš, asi 20 km od Bagdadu. Situácia nebola pre generála Clarka celkom uspokojivá, lebo útoky nemeckých lietadiel na základňu al-Habbánija sa stupňovali a on nemal žiadnu nádej na skoré posily. Pozícia Iračanov bola však horšia, lebo po príchode Kingstonových jednotiek sa medzi nimi začali šíriť fantastické chýry o britskej sile. Považujúc situáciu za beznádejnú, Rašid 'Alí al-Kajlání a jeho prívrženci prekročili hranice do Iránu, čo bola jediná úniková cesta. V Bagdade zostal len minister hospodárstva Muhammad Júnis as-Sab'áwí, ktorý sa vyhlásil za vojenského generálneho guvernéra a začal organizovať odpor zvyšných vojenských jednotiek a civilistov, medzi nimi aj Arabov z Palestíny a Sýrie podporujúcich „povstalecký“ režim, ale zakrátko aj on utiekol. V Bagdade sa 29. mája vytvoril dočasný Výbor vnútornej bezpečnosti, ktorý zostavil primátor mesta Aršad al-'Umarí a vyzýval na zastavenie bojov a vyhlásenie prímeria.⁹⁴ Generál Clark až večer 30. mája s úľavou zobral na vedomie, že premiér a vláda opustili mesto.

Medzitým Výbor vnútornej bezpečnosti začal rokovať s britskou stranou. Aršad al-'Umarí v sprievode novovymenovaného úradujúceho náčelníka štábu podplukovníka Núraddína Mahmúda 30. mája návštívil Kinahana Cornwallisa požiadal o prímerie. Text dokumen-

90 KIRK, ref. 19, s. 75.

91 KHADDURI, ref. 63, s. 226.

92 AL-CHATTÁB, ref. 18, s. 263.

93 TARBUSH, ref. 13, s. 180.

94 AL-CHATTÁB, ref. 18, s. 264.

tu zostavili Clark a D'Albiac. Aršad al-^cUmarí navrhol isté zmeny, aby prímerie vyzeralo ako vzájomná dohoda, ale Cornwallis povedal, že nie je splnomocnený robiť v texte zmeny. Podmienky prímeria, ktoré zahŕňali aj preambulu potvrdzujúcu „nezávislosť“ Iraku, boli nasledovné: 1. Všetky zrážky medzi oboma armádami budú okamžite zastavené; 2. Iracká armáda si bude môcť ponechať svoje zbrane, výstroj a muníciu, ale všetky jednotky musia prejsť do bežných mierových pozícií; 3. Všetci britskí vojnoví zajatci, či vojenský, letecký alebo civilní, musia byť okamžite prepustení; 4. Všetok nepriateľský (nemecký alebo taliansky) personál bude internovaný a jeho vojenský materiál zadrží iracká vláda podľa ďalších inštrukcií; 5. Mesto ar-Ramadí a jeho okolie musí iracká armáda vyprázdniť do 12. hodiny 1. júna; 6. Všetky zariadenia budú okamžite poskytnuté britskej vojenskej správe pre zaistenie nerušenej železničnej, cestnej a riečnej dopravy; 7. Všetci irackí vojnoví zajatci teraz v britských rukách, budú odovzdaní do rúk regenta, len čo budú náležite splnené všetky uvedené články.⁹⁵ Tak sa 31. mája 1941 skončili mesiac trvajúce boje medzi Irakom a Britániou. Britské jednotky nastolili v krajine „poriadok“ a 1. júna sa do Bagdadu vrátili regent ^cAbdaliláh, ^cAlí Džawdat al-Ajjúbí, Džamíl al-Midfa^cí, Núrí as-Sa^cíd a ďalší exponenti probritských síl.⁹⁶

O výsledku boja do konca mája 1941 v zásade rozhodli slabá pripravenosť irackej armády a značné britské posily z Indie. Ani osobná statočnosť irackých vojakov nevyvážila technickú prevahu a bojové skúsenosti vyspelej európskej veľmoci. Nemecká vláda zaujatá prípravami na útok proti ZSSR nezaradila konflikt v Iraku medzi svoje priority a podcenila jeho strategický význam. Generál Ian Smuts neskôr vyjadril názor, že keby bol Hitler viedol svoj útok na ZSSR cez Sýriu a Irak zároveň s útokom zo západu, výsledok vojny mohol byť opačný. Na otázku, čo tomu zabránilo, Smuts vyhlásil, že to bolo Grécko. *„Tých cenných šesť týždňov zmenilo svetové dejiny. Dalo nám čas na ovládnutie Sýrie a ochránenie Iraku pred povstaním.“*⁹⁷ Náčelník OKW, poľný maršal Willhelm Keitel poslal 2. júna 1941 talianskemu generálovi Cavallerovi túto správu: *„Iracká vláda zaútočila príliš skoro. Naša pomoc ešte nebola pripravená. Nemecko aj Taliansko boli odhodlané okamžite sprostredkovať efektívnu pomoc, ale stroskotalo to na príliš rýchly kolapse irackej armády a tiež na ťažkostiach s transportom jednotiek a výzbroje.“*⁹⁸

Regent ^cAbdaliláh vymenoval 4. júna novú vládu pod vedením Džamíla Midfa^cího, ktorá demonštrovala svoju „dobrú vôľu“ hneď 9. júna prerušením diplomatických stykov s Talianskom. Núrí as-Sa^cíd sa vrátil k moci ako predseda vlády až v októbri 1941 a jeho režim bol poznačený tvrdými sankciami voči tým, ktorí podporovali Rašída ^cÁlího al-Kajláního. Všetci štyria plukovníci „zlatého štvorca“ utiekli z krajiny. Traja do Iránu a Saláhaddín as-Sabbágh do Turecka. Postupne však boli všetci vydaní Britom a následne popravení.⁹⁹

* * *

Vláda národnej obrany vznikla v Bagdade 1. apríla 1941 za spomínaných podmienok a jej ústrednou osobnosťou sa stal Rašíd ^cÁlí al-Kajlání, ktorý už 12. apríla po demisii dočasnej vlády Táhá al-Hášimího, dostal oficiálne poverenie na zostavenie novej. Stačili mu len dva týždne na to, aby získal podporu väčšiny obyvateľstva a aby plne ovládol situáciu. V tom istom čase iracký parlament (Madžlis al-umma al-^ciráqí) zbavil funkcie regenta ^cAbdaliláha

95 PLAYFAIR, ref. 61, s. 332.

96 WARNER, ref. 23, s. 117.

97 KHADDURI, ref. 63, s. 234.

98 WARNER, ref. 10., s. 118.

99 WARNER, ref. 23, s. 117.

a menoval iného, ktorým sa stal *šaríf* Šaraf. Členmi vlády al-Kajláního sa stali významné iracké osobnosti ako Nádží as-Suwajdí vo funkcii ministra financií, Nádží Šawkat ako minister obrany a Muhammad Júnis as-Sab[‘]áwí ako minister hospodárstva.

Už sám nástup tejto vlády k moci znamenal víťazstvo arabskej národnej línie v zápase, ktorý prebiehal medzi rozličnými politickými zoskupeniami. Znamenal začiatok realizácie požiadaviek a cieľov národnej línie. Išlo v prvom rade o úplné oslobodenie Iraku od okov britského vplyvu a o prijímanie jasných a rozhodných národných postojov v páľčivých celoarabských otázkach, o. i. poskytnutie nezávislosti Sýrii a Libanonu a urovanie palestínskej otázky. Nový režim, reprezentovaný vojenskými veliteľmi a politickými vodcami, viedla úprímná túžba zmeniť politické pomery v krajine, a najmä charakter medzinárodných vzťahov Iraku s cieľom dosiahnuť úplnú nezávislosť a oslobodiť krajinu od každého cudzieho vplyvu, najmä britského.

Avšak ideové a materiálne možnosti, popri existujúcich vnútorných a vonkajších podmienkach, zabránili novým vládam Iraku uskutočniť túžby úplne a natrvalo. Je zrejme, že samotné povstanie – napriek tomu, že naň vplývali objektívne podmienky – bolo vyvolané pokusom o odstránenie národného vojenského bloku vládou Táhá al-Hášimího, ktorú podporoval regent a požeňhlo britské veľvyslanectvo. Následné udalosti a praktická činnosť vlády Rašída [‘]Álího al-Kajláního nad všetky pochybnosti dokazujú, že povstanie nebolo plánovite pripravené. Napriek širokej podpore, ktorú vláda Rašída [‘]Álího al-Kajláního získala, jej program neprinesol obyvateľstvu žiadne zlepšenie. Dokonca sám premiér priznal, že program jeho vlády sa ničím nelíši od programov jeho predchádzajúcich vlád. A tak naďalej vládla ideová a organizačná nekoncepcnosť a rozpornosť. Stojí za zmienku, že tak najvýznamnejší vodcovia vlády národnej obrany, ako aj jej politickí odporcovia, Núrí as-Sa[‘]íd a ďalší, všetci patrili k rovnakej spoločenskej vrstve. Z toho vyplývalo, že k mnohým vnútropolitickým otázkam zaujímali podobné názory a postoje a váhavo pristupovali k realizácii zásadných spoločenských premien. Treba zdôrazniť, že značný počet vojenských veliteľov povstania ani veľmi nechápal nutnosť uskutočnenia spoločenských premien. Boli presvedčení, že k akýmkoľvek spoločenským reformám možno pristúpiť až po dosiahnutí panarabských cieľov a po likvidácii nadvlády kolonizátorov.¹⁰⁰

Treba povedať, že medzinárodná situácia na začiatku druhej svetovej vojny, t. j. porážky, ktoré utrpeli západní spojenci a víťazstvá, ktoré zaznamenali mocnosti Osi, to všetko pomohlo posilniť tieto názory medzi panarabistami, ktorí sa usilovali zjednotiť ľudové masy na národnom programe a vyhnúť sa zasahovaniu do sociálnej oblasti alebo zaujímať postoje, ktoré by mohli viesť k vyvolaniu vnútropolitického napätia. Národovci boli viacej naklonení zaujímať sa o problémy vonkajšie ako vnútorné. Keď sa pozrieme na politiku, ktorú uskutočňoval Rašíd [‘]Álí al-Kajlání vo vnútornej politike, môžeme povedať, že hnutie roku 1941 nebolo založené na žiadnej určitej, jasnej spoločenskej koncepcii, s výnimkou niekoľkých náznakov na spoločenské reformy a ľudskú spravodlivosť, a rovnako k tomu pristupovala väčšina vlád Iraku v sledovanom období, a socialistické názory boli v Iraku v tom čase nevítané. Dokonca aj skupina „al-Ahálí“, ktorá predstavovala umiernený sociálno-demokratický prúd, musela čeliť obvineniam z komunizmu. Od 1. júna 1941 sa obnovila predošlá situácia, keď Irak s britským požeňhaním riadili krajne konzervatívne sily. Táto situácia trvala až do revolúcie a zvrhnutia monarchie 14. júla 1958.

* * *

100 Al-BARRÁK, ref. 17, s. 252.

K. SORBY, JR.: THE BRITISH-IRAQI WAR OF 1941

The Second World War showed just how much British control of Iraq had been retained after the country achieved independence in 1932. Frustrated by British domination and stimulated by Axis propaganda, the nationalists were hoping for an Allied defeat in the war. Prime Minister Nuri as-Said and the royal family remained pro-British, and in September 1939 Iraq broke off diplomatic relations with Germany. In March 1940 Nuri as-Said resigned and gave way to an aristocratic Iraqi nationalist Rashid Ali al-Kaylani – a manoeuvre to make him share responsibility for unpopular pro-British policies.

Supported by four leading army Colonels, Rashid Ali al-Kaylani moved Iraq cautiously towards a neutral position in the war. He ordered weapons from Italy, and Japan that that Britain could not supply. Although the war was going badly for Britain, the Iraqi government still did not dare to denounce the Anglo-Iraqi treaty without guaranteed German support. In November 1940 the British government announced publicly that the prime minister of Iraq no longer enjoyed its confidence and began to exert pressure for his resignation. Iraqi resistance hardened and in April 1941 the four Colonels carried out a coup in favour of Rashid Ali. Nuri as-Said and the Regent escaped to Transjordan.

The British requested to move troops across Iraq from Basra to Palestine, however the Rashid Ali cabinet imposed the condition that the total presence of British troops within the frontiers of Iraq should not at any time exceed one brigade. Then Britain decided to intervene, on the ground that this contravened the Anglo-Iraqi treaty of 1930. Despite the superficially strong position of the Iraqi army *vis-a-vis* the small British forces in Iraq, with massive use of air force bombardment, Britain succeeded in reversing the situation and overthrowing the Rashid Ali regime. The promised German aid for the Iraqis arrived too late and in small quantities, as Hitler was preoccupied with preparations for invading the Soviet Union.

The Rashid Ali al-Kaylani government fled and the Regent and Nuri as-Said returned. Succeeding Iraqi governments cooperated effectively with the British, and Iraq became a base for an invasion of Iran to assure that its neutrality remained favourable to the Allies. In January 1943 Iraq declared war on the Axis powers. But the feelings which had given rise to the Rashid Ali revolt did not disappear. Many Iraqis of later generations were to regard him and his military colleagues as heroes of Iraq's struggle for independence.